

Покровська І.Л.
Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу

*Покровська Ірина Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. У турецькій мовній картині світу релігійно марковані антропоніми є кумулятивними мовними знаками, які є елементами релігії *іслам* у турецькій культурі. Популярні десятиріччями і навіть сторіччями детерміновані сакральним змістом турецькі релігійні імена є своєрідним кодом турецької антропонімічної культури, свідченням поваги як до свого віросповідання, традицій, так і до своїх предків.

Ключові слова: мовна картина світу, антропонім, релігія, концептуалізація, десакралізація

Термін "картина світу" вперше був введений В. Герцем на рубежі XIX-XX століть по відношенню до фізичного світу. Згодом ідеї картини світу торкався О. Шпенглер у своїй праці "Захід Європи", у якій мова йшла про культурні відмінності в пізнанні людиною природи. Концепція мовної концептуалізації світу відображена в працях Ю. Апресяна, Й. Вайсгербера, І. Голубовської, В. фон Гумбольта, О. Корнілова, Є. Кубрякової, В. Маслової, Є. Сепіра, З. Сабитової, В. Ужченка, Б. Уорфа.

У мовній картині світу фіксуються результати бачення людиною світу, і це "зафіксована в мові і специфічна для певного мовного колективу схема сприйняття дійсності" [2, с. 39]. Як зазначає В. Маслова, "кожна конкретна мова містить у собі національну самобутню систему, яка визначає світогляд носіїв певної мови і формує їх картину світу" [6, с. 67]. Залежно від мови виділяють національні картину світу – українську, казахську, киргизьку, турецьку тощо. Певним внеском у розвиток теорії тюркської мовної картини світу доцільно вважати праці Є. Сулейманової, Л. Габишевої, Е. Ордем, З. Раємгужиної, Т. Тимкової, Н. Шаймердінової, М. Юджеол-Озезен.

У мовних одиницях, які створюють картину світу певного етносу, відображаються форми і способи його життєдіяльності. Серед таких мовних знаків важливе місце займають антропоніми, оскільки номінативні процеси кожного народу мають свою специфіку на фоні певної культури, світогляду, структури суспільства, культури, мови, традицій певного народу.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення вживання особливостей релігійно маркованих антропонімів і семантичного трактування зазначеної групи антропонімів сучасної турецької мови. Актуальним видається і виокремлення найбільш популярних турецьких імен, простеження кількісних і якісних змін у їх складі в процесі історичного розвитку в турецькій мовній картині світу.

Мета дослідження – комплексний аналіз семантики релігійно маркованих антропонімів сучасної турецької мови.

Для досягнення зазначеної мети передбачається реалізація таких завдань, як визначення місця та ролі антропонімів у турецькій мовній картині світу, визначення етимології аналізованих імен та ступені їх асиміляції в сучасній турецькій мові, окреслення семантичної структури та функціональних особливостей турецьких антропонімів, здійснення їх тематичної класифікації.

Об'єктом цієї наукової розвідки є близько 750 імен релігійного походження, які функціонують в турецькій мовній картині світу.

Матеріалом дослідження послугувала картотека турецьких релігійних антропонімів, виокремлених методом суцільної вибірки з словників К. Генчосмана, Х. Каї, Ш. Кутлу, В. Саглама.

З точки зору Н. Арутюнової, власні імена мають характеристику унікальної референції [3, с. 2]. Антропоніми, відображаючи культурні та індивідуальні особливості, сприяють налагодженню взаємин між людьми і є виявом прагнення певного індивіду до самоідентифікації. І, напевно, немає на земній кулі спільноти, позбавленої традиції найменування дітей.

Турецькі дослідники антропонімів (В. Абдурахман, С. Орнек, С. Сакаоглу) встановили, що на традиції надання дитині імені впливають такі фактори, як день, місце та місяць народження, назви тварин, рослин, географічних і метеорологічних компонентів, батьків, родичів, імена, пов'язані з релігією, культурою. У певних випадках іменами можуть бути і випадкові словесні утворення.

Як і у більшості тюркських мов, релігійні ісламські імена з'явилися в турецькій мові разом з прийняттям тюрками релігії *іслам*. Іслам виник у VII ст. і після цього сакральна мова Корану "стала мовою мусульманського культу, релігійної та правової літератури в усіх мусульманських країнах" [4, с. 16-22]. Кількість запозичень з арабської мови в мови народів, які прийняли мусульманство, сягнула 50-60% лексичного складу мови [5, с. 41].

Приблизно такі ж чисельні показники мають запозичення з арабського антропонімікону не лише на рівні загальноновживаної лексики, а й в деяких етнічних антропонімічних системах. В епоху популяризації серед тюрків арабської культури тюркська антропоніміка поповнювалася як власне арабськими, так і давньоєврейськими та іншими запозиченими іменами, які приходили через арабську мову. З плином часу ці запозичення почали активно частково витіснити національні імена, складаючи вже найбільшу й найуживанішу частину антропонімікону [1, с. 21].

Разом з антропонімами в тюркські мови запозичувалася нехарактерна для аглютинативних мов категорія роду. Зокрема, є значна частка жіночих імен в турецькій мові, які утворені за допомогою закінчень *-e/-ye* від відповідних чоловічих імен: *Adil* (букв. з араб. правильний, справедливий; *relig.* той, хто виконує повеління Аллаха) (Ч.) – *Adile* (Ж.), *Adni* (букв. з араб. той, хто потрапив до раю) (Ч.) – *Adniye* (Ж.), *Akif* (букв. з араб. той, хто на чомусь наполягає; *relig.* той,

хто молиться) (Ч.) – *Akife* (Ж.), *Mevlud* (букв. з араб. новонароджена дитина; *relig.* твір-оповідь про народження пророка Мухаммеда) – *Mevlude* (Ж.).

Неарабомовні народи утворювали з арабського матеріалу нові антропоніми, які зазнавали фонетичних та інших змін у системі запозиченої мови: *Amine* (араб.) (Ж.) – *Emine* (тюрк.), *Mehmed* (араб.) (Ч.) – *Metmed* (тюрк.) тощо.

Залучення турків до ісламської цивілізації вплинуло на традиційно найменування дітей. Традиційно дітей почали називати епітетами на позначення якостей Аллаха, імен пророка Мухаммеда, мусульманських святих.

Зокрема, про популярність релігійних імен свідчать і дані сайту статистики Турецької Республіки www.nvi.gov.tr, на якому міститься згрупована по десятиліттях інформація із зазначенням двадцяти найбільш популярних жіночих та чоловічих імен, починаючи з 1923 року. У результаті аналізу представленого матеріалу слід зробити висновок, що протягом зазначеного часового проміжку популярні імена не дуже суттєво змінили свої позиції у рейтингу. Якщо у 1923 році найбільш вживаними були жіночі імена *Фатма* і *Зейнеп* (імена доньок пророка Мухаммеда), *Айше* і *Хатідже* (імена дружин пророка Мухаммеда), *Еміне* (ім'я матері пророка Мухаммеда), чоловічі – *Мехмет*, *Мустафа*, *Ахмет* (скорочені варіанти імені пророка Мухаммеда), *Алі*, *Хусейн* (імена зятя і онука пророка Мухаммеда відповідно), так само популярними лишалися ці імена і в 1960-1970-ті роки.

У 2000-ні роки тенденція найменування дітей трохи змінилася і найпопулярнішим жіночим ім'ям стали такі релігійні антропоніми, як *Зейнеп* (див. вище), *Еліф* (перша літера арабського алфавіту), *Ірем* (райський сад), *Мерве* (назва святої гори в Мецці). Антропонім *Фатма* після багаторічного лідерства посів п'яту позицію у антропонімічному рейтингу.

Найбільш частотним чоловічим ім'ям в останні роки є антропоніми *Юсуф* (ім'я пророка), *Мехмет*, *Мустафа*, *Ахмет*, *Фуркан* (букв. значення: 1) вирізнення правди від неправди; 2) Коран; 3) 25-та сура Корану). Отже, багато релігійних імен незважаючи на незначну зміну позицій лишуються досить популярними серед місцевого населення. Характерними сьогодні є і такі релігійні жіночі імена, як *Мер'ем* (матір мусульманського пророка Ісуса), *Кюбра* (перша дружина пророка), *Мерве*, *Хавва* (дружина пророка Адама), а чоловічі – *Мухаммед*, *Омер*, *Хусейн* (онука пророка Мухаммеда, син пророка Алі), *Абдуллах* (букв. з араб. раб Аллаха) тощо [10].

Відомий турецький дослідник імен Ільхан Башгюз відмічає, що такі релігійні імена, як *Алі*, *Мехмет*, *Ебубекір*, як і імена більшості пророків і халіфів, дають дітям не з поваги до релігії, а з поваги до батьків та інших родичів. Таким чином, релігія поєдналася з повагою до батьків [9, с. 169].

У турецькому суспільстві імена новонародженим зазвичай дають батьки, рідше – дідуся та бабусі, у випадкових випадках – сусіди та інші знайомі.

За результатами опитування, яке серед університетської молоді університету Баликесір у 2009 році провела турецька дослідниця антропонімів С. Сариташ, було встановлено, що 62% респондентів (з 918

учасників анкетування) вважають, що їх імена мають особливе значення, 31% – так не вважає і 7% – цього не знає.

Стосовно самого значення імені 25% опитаних студентів відповіли, що їм дали імена їхніх родичів, 22% – релігійні імена, 21% – просто красиві імена. При цьому слід відмітити, що жіноче ім'я *Зейнеп* (ім'я доньки пророка Мухаммеда) є в переліку як релігійних імен, так і просто красивих.

На запитання в анкеті "Чи подобається Вам Ваше ім'я?" 92% опитаних відповіли ствердно. Називаючи причини такої відповіді, 43% опитаних відзначили красиве звучання свого імені, 19% – співвіднесеність імені з характером, 13% – лаконічність, 8% – релігійність тощо. При цьому релігійні імена потрапили при переліку студентами і в першу категорію (*Зейнеп*, *Ханіфе* (букв. той, хто вірить в єдиного Аллаха), другу категорії (*Есра*, *Еміне*, *Хатідже*, *Зейнеп*). Незначний відсоток респондентів (8%) відповіли, що їм не подобаються їхні імена, оскільки вони вважають їх застарілими (*Хатідже* – ім'я дружини пророка Мухаммеда) або вони нетюркського походження (*Кевсер* – назва річки в раю, *Мукаддес* – букв. з араб. святий) [12].

Свідченням десакралізації релігійно маркованих антропонімів є і наявність скорочених форм їх вживання: *Ayşe* – *Aşe*, *Aniş*, *Anşa*; *Hatice* – *Haşçe*, *Hati*; *Emine* – *Emoş*, що пояснюється бажанням лагідного звертання до близької людини, простота вимови, потреба модернізації імен у містах.

Інколи зустрічається зміна структури турецьких імен після додавання до них слотворчого афіксу *-li*: *Ayşe* – *Ayşeli*, *Fatma* – *Fatmalı*, *Havva* – *Havvalı*. Серед семантичних особливостей вживання такого афіксу Лейла Карахан вважає: 1) позначення приналежності до певного роду, тобто утворення імен, які вказують на родинні стосунки: *Fatmalı* – *Hazreti Fatmanın*, *Mehmetli* – *Hazreti Muhammedin*; 2) схильність турецького етносу до вираження поваги до співрозмовника у формах звертання; 3) надання негативної характеристики особі. Як приклад, автор статті наводить фразу з оповідання "Deli Ayşeli" *O köyün eskiden Ayşe bacısı iken şimdi deli Ayşelisi olmuştu* – "І якщо вона була раніше сестрою Айше, то зараз стала божевільною Айшелі" [11].

Турецька релігійна антропоніміка залишається малодослідженим явищем української тюркології, у масиві якої серед досліджень науковців слід відзначити статтю В. М. Підвойного, який здійснює поділ релігійно маркованих антропонімів фактично на чотири групи: імена пророка Мухаммеда та його сподвижників, теофорні імена, біблійні імена, коранічні імена [7, с. 438].

Грунтуючись на виокремлених із словників релігійно маркованих антропонімах, вважаємо за необхідне здійснити таку класифікацію:

– імена-епітети Аллаха: *Alim* (араб. той, хто багато навчався, багато знає), *Celil* (араб. великий, могутній), *Gafur* (араб. той, хто пробачає), *Habir* (араб. той, хто володіє інформацією), *Hakim* (араб. той, хто панує над усім), *Halim* (араб. спокійний, тихий), *Hamid* (араб. той, хто вартий похвали), *Hafiz* (араб. той, хто пам'ятає, зберігає); *Malik* (араб. власник, хазяїн), *Varis* (араб. спадкоємець).

– імена прихильників Аллаха (імена з компонентом *abd* – 1. Створений Аллахом, людина. 2. Раб): *Abdullah* (букв. з араб. раб Аллаха); *Abdullatif* (з араб. *latif* – м'який, приємний, витончений) – "Раб милого, красивого, м'якого та приємного Аллаха"; *Abdulferid* (з араб. *ferid* – єдиний, незрівнянний) – "Раб єдиного Аллаха"; *Abdulmucib* (з араб. *mucib* – той, хто допомагає знедоленим) – "Раб Величного Аллаха, який відповідає всім, хто до нього звертається з проханнями та молитвами"; *Abdulmetin* (з араб. *metin* – хоробрий, сміливий) – "Раб сильного, витривалого Аллаха"; *Abdulvali* (з араб. *vali* – високий державний службовець) – "Раб Аллаха, який керує усіма справами";

– допомога, милість Аллаха: *Amanullah* (з араб. захист Аллаха), *Ikramullah* (з араб. частування Аллаха); *Hikmetullah* (з араб. мудрість Аллаха);

– велич релігії *іслам*: *Akşamseddin* (з араб. сонце релігії); *Nusrettin* (з араб. представник релігії); *Nureddin* (з араб. промінь, світло релігії); *Şahabeddin* (з араб. зірка релігії); *Şahadeddin* (з араб. ознака релігії); *Müslim* (з араб. мусульманин).

– імена на позначення пророка Мухаммеда та його якостей: *Ahmet* (букв. з араб. той, кого дуже вихваляють), *Habibullah* (букв. з араб. улюбленець Аллаха); *Meşhed* (букв. з араб. місце захоронення загиблого воїна); *Mevsul* (букв. з араб. той, хто досягнув, поєднався); *Misbah* (з араб. засіб для освітлення); *Mukim* (букв. з араб. той, який мешкає), *Mustafa* (букв. з араб. очищений);

– імена на позначення родичів пророка Мухаммеда: *Ali* (букв. араб. великий, високий) – "чоловік доньки пророка Мухаммеда Фатми, четвертий халіф"; *Emine* (від араб. *Amine*) – "мати пророка Мухаммеда"; *Fatma* – "наймолодша донька пророка Мухаммеда"; *Hüseyn* (букв. з араб. маленький улюбленець) – "онук пророка Мухаммеда, молодший син пророка Алі".

– імена пророків, святих, ангелів: *Adem* (букв. з івр. людина) – "перший пророк"; *Ibrahim* (букв. з араб. батько віруючих) – "коранічний пророк Ібрагім";

İmran (букв. з араб. прив'язаний до свого будинку) – "батько святої Мер'єм"; *Nuh* – "пророк Нух" (христ. Ной), *Melek* (букв. з араб. ангел; створіння, створене Аллахом з променів) (Ж.); *Cebrail* – "ангел Джебраїл" (христ. ангел Гавриїл).

– імена-назви релігійних місць: *Behişt* (перс.), *Cennet* (араб.), *Firdevs* (араб.) (Ж.) – "рай"; *İrem* (араб.) (Ж.) "райський сад"; *Kevser* – "назва річки в раю"; *Medine* – "місце паломництва мусульман; захоронення пророка Мухаммеда"; *Araf* (араб.) – "місце між раєм та пеклом".

– імена-назви місяців: *Muharrem* – "перший місяць місячного календаря"; *Recep* – "третій місяць місячного календаря"; *Ramazan* – "дев'ятий місяць місячного календаря";

– імена учасників релігійного дискурсу: *Hacı* (араб. паломник до Кааби; той, хто відвідує релігійні місця); *Hafiz* (араб.) – "той, хто знає Коран напам'ять"; *İmam* (араб.) – "той, хто керує здійсненням мусульманської молитви-намазу".

Про часткову втрату релігійними іменами свого сакрального значення свідчать і похідні від релігійних імен (*Melek* (Ж.): *Aynamelek* (букв. як ангел), *Nurmelek* – 'промінь-ангел' / *Meleknur* – 'ангел-промінь'); *Meleknaz* (букв. ангел-каприз); *Melekper* (букв. ангел-крило); *Melekru* (букв. ангел-обличчя (перс.); *Meleksima* (букв. ангел-обличчя (араб.); *Şahmelek* (букв. ангел-шах); від *Fatma* – *Fatmagül* (букв. Фатма-троянда); *Fatmanur* (букв. Фатма-промінь); від *Nuh* – *Nuhcan* (Нух-дух).

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що турецький антропонімікон (сукупність особистих імен) – це суттєвий елемент традиційної культури турецького етносу та його мовної картини світу. Турецькі антропоніми – це кумулятивні мовно-культурні знаки, які містять значну частку інформації щодо концептуалізації знань людини про світ, інтегрують лінгвістичний та екстралінгвістичний фактори в турецькій мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Алиев А.Г. Лингвистические и экстралингвистические факторы в антропонимии (на материале тюркских языков): автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук: 10.02.06 / А.Г. Алиев. – Алма-Ата, 1989. – 25 с.
Aliyev A.G. Lingvisticheskiye i ekstralingvisticheskiye faktory s antroponomii (na materiale turkskih yazikov) [Linguistic and extralinguistic factors in the anthroponymy (based on the Turkic languages)]. Avtoref. diss. na soiskaniye nauchn. stepeni d-ra filol. nauk: 10.02.06 / A.G. Aliyev. – Alma-Ata, 1989. – 25 s.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография. Том 2 / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1956. – 767 с.
Apresyan Yu.D. Izbranniyе trudy. Integralnoye opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya [Selected works. Integral description of language and systemic lexicography]. Tom 2 / Y.D. Apresyan. – M.: Yazyki russkoy kultury, 1956. – 767 s.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н.Д. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
Arutyunova N.D. Yazyk i mir cheloveka [Language and the world of man] / Arutyunova N.D. – M.: Yazyki russkoy kultury, 1998. – 896 s.
4. Будник К. Становлення, сучасний склад та ареал арабського антропонімікону // Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2011. Випуск 54. – С. 16-22.

- Budnyk K. Stanovlennya, suchasnyy sklad ta areal arabskogo antroponomikonu [Formation, modern composition and range of Arab anthroponymicon] // Visnyk Lvivskogo universitetu. Seriya filologichna, 2011. Vypusk 54. – S. 16-22.*
5. Гранде Б.М. Введение в сравнительное изучение семитских языков / Б.М. Гранде. – М.: Восточная литература, 1998. – 439 с.
Grande B.M. Vvedeniye v sravnitelnoye izucheniye semitskih yazykov [Introduction to the comparative study of Semitic language] / B.M. Grande. – M.: Vostochnaya literatura, 1998. – 439 s.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 183 с.
Maslova V.A. Lingvokulturologiya [Linguoculturology] / V.A. Maslova. – M.: Akademiya, 2001. – 183 s.
7. Підвойний В.М. Ісламська антропоніміка та етнолінгвістика (власні імена в мовній картині світу) // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – № 7. Київ, 2002. – С. 435-440.
Pidvoynyy V.M. Islamska antroponomika ta etnolingvistyka (vlasni imena v movniy kartyni svitu) [Islamic anthroponimics and ethnolinguistics (proper names in the language picture of the world)] // Movni i konseptualni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prats. – № 7. – Kyiv, 2002. – S. 435-440.

8. Сулейманова Р.А. Антропонимы башкирского языка и тенденция их развития. Дис. к.филол. н., специальность 10.02.02 / Р.А. Сулейманова. – Уфа, 2006. – 186 с.

Suleymanova R. A. Antroponimy bashkirskogo yazyka [Anthroponyms of the Bashkir language and trend of their development.]. Diss. k.filol. n.: 10.02.02/ R. A. Suleymanova. – Ufa, 2006. – 186 s.

9. Başgöz I. İnsan Adları ve Toplum // Türk Dili. C. XXXIII. Sayı 294. Mart 1976. – S. 164-170.

10. En çok kullanılan ad istatistiği. Siteye giriş modu:

[<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/en%20çok%20kullanılan%20ad.pdf>].

11. Karahan L. Türkçe’de dini anlamlı bazı kişi adlarını ekle değiştirme geleneği. Siteye giriş modu: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/Leyla_Karahan_Kisi_Adlari.pdf).

12. Sarıtaş S. Balıkesir Üniversitesi öğrencilerinin günümüzdeki adlar ve ad verme hakkındaki görüşleri // Siteye giriş modu: <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m27.pdf>

Pokrovska I.L. Religious anthroponomy in the Turkish language picture of the world

Abstract. In the Turkish language religious marked names are cumulative linguistic signs, which are elements of *Islam* in the Turkish culture. Popular for decades and even centuries Turkish religious names with sacred meanings is a unique code of the anthroponymical Turkish culture as evidence of the respect for their religion, traditions and to their ancestors.

Keywords: *language picture of the world, anthroponomy, religion, conceptualization, desacralization*

Покровская И.Л. Религиозные антропонимы в турецкой языковой картине мира

Аннотация. В турецкой языковой картине мира религиозно маркированные антропонимы являются кумулятивными языковыми знаками, которые являются элементами религии *ислам* в турецкой культуре. Популярными десятилетиями и даже столетиями детерминированные сакральным содержанием турецкие религиозные имена являются своеобразным кодом турецкой антропонимической культуры, свидетельством уважения как к своему вероисповеданию, традициям, так и к своим предкам.

Ключевые слова: *языковая картина мира, антропоним, религия, концептуализация, десакрализация*